

УМОВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ ПОЛЬСЬКОЇ МОДЕЛІ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ НОВОГО ТИПУ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ

У 2007 р. Український благодійний фонд «Благополуччя дітей» розпочав запровадження польської моделі дитячого будинку нового типу для дітей-сиріт. Ця стаття представляє результати дослідження, метою якого було вивчення особливостей цієї польської моделі дитячого будинку нового типу для дітей-сиріт та умов її адаптації до українських реалій.

Кожна дитина, незалежно від соціального статусу і місця народження, має право на щасливе життя, любов, піклування та повноцінний розвиток. Завдання державних органів - створити необхідні умови та ефективний механізм захисту дитячих прав відповідно до Конвенції ООН про права дитини, яка набула чинності в Україні з 27 вересня 1991 р. Наразі це питання досягло особливої гостроти в державі, оскільки протягом останнього десятиліття спостерігається стійка тенденція щодо збільшення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують державної опіки. Якщо в 1997 р. кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сягала близько 80 тис. осіб, то на кінець 2007 р. їх нараховувалося вже понад 103 тис. осіб [9].

Однією з основних форм державної опіки цієї категорії дітей визначено інтернатні заклади утримання і виховання, які характеризуються чіткою регламентацією діяльності, мають можливість для термінового або тривалого періоду утримання дитини, а також постійне державне фінансування [1; 8]. Загалом в Україні функціонує 55 загальноосвітніх шкіл-інтернатів, 114 дитячих будинків, 48 будинків дитини та 56 дитячих будинків-інтернатів. Ними опікується кілька профільних міністерств: Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я і Міністерство охорони праці та соціального захисту [2; 9].

Численні дослідження діяльності цих закладів дають підстави говорити про те, що інтернатна система закладів має ряд недоліків, які можна вирішити шляхом створення умов для розвитку та виховання дітей-сиріт у середовищі, наближеному до сімейного: в атмосфері любові та розуміння [2, 88; 3, 56; 10].

На сьогодні в країні реалізуються проекти, спрямовані на реформування інтернатних закладів та запозичення досвіду країн-сусідів щодо запровадження альтернативних форм влаштування, де умови виховання й проживання набли-

жені до сімейних. Наприклад, представництво міжнародної організації «SOS Kinderdorf» спільно з українськими неурядовими організаціями впроваджує австрійську модель «SOS - Дитяче містечко», яка свого часу була запропонована Г. Гмайнером з метою організації життя дітей, що залишилися сиротами під час Другої світової війни [5; 7].

Практика «SOS - Дитяче містечко» виявилася прийнятною не тільки для багатьох високорозвинених країн, а також для країн із економікою, що розвивається (Росії, Білорусії). Втім, для України ця справа є доволі дорогою, адже за умовою цього проекту необхідно будувати коледжі для проживання дітей із SOS-мамою. Тому проект діє тільки в м. Києві та м. Бровари Київської області, а його діяльність більше спрямована на профілактику попередження соціального сирітства шляхом надання матеріальної допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [5; 7; 9].

Український благодійний фонд «Благополуччя дітей» у 2007 р. розпочав запровадження польської моделі дитячого будинку нового типу для дітей-сиріт. На відміну від моделі «SOS - Дитяче містечко», серед вихователів є не тільки жінки, а й чоловіки; виховні методики ґрунтуються на індивідуальному підході до кожної дитини: формуються навички для проживання в майбутній сім'ї, в різних соціальних системах тощо. Ще одна особливість стосується концепції в роботі: якщо концепція «SOS - Дитяче містечко» полягає у здійсненні тривалої опіки над дітьми-сиротами, то в цьому проекті важливо повернути дитину в біологічну сім'ю або ж влаштувати в прийомну сім'ю, сформувати особистість, здатну приймати самостійні рішення та досягати успіху в житті. Крім цього, немає потреби будувати окремі квартири для кожної сім'ї, що робить його більш вигідним для практичної реалізації.

У цій статті висвітлюються результати дослідження, метою якого було вивчення польської

моделі дитячого будинку нового типу для дітей-сиріт. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: 1) проаналізувати модель функціонування будинків малого типу для дітей-сиріт в Польщі; 2) дослідити умови адаптації польської моделі дитячого будинку нового типу в Україні; 3) розробити та надати практичні рекомендації Українському фонду «Благополуччя дітей» та Державній соціальній службі для сім'ї, дітей та молоді щодо особливостей впровадження адаптованої моделі дитячого будинку нового типу в Україні. Дослідження проводилися серед вихователів та вихованців інтернатних закладів у м. Кіровограді; представників відділу сім'ї та молоді Кіровоградської міської ради і представників Українського фонду «Благополуччя дітей».

В основу діяльності дитячого будинку нового типу закладена концепція функціонування дитячих будинків малого типу в Польщі. Її автор Т. Полковскі (голова асоціації «Наш дім») узагальнив західний та східноєвропейський досвід реформування інституцій опіки та запропонував новітні підходи до виховного процесу в рамках системи утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [6].

Польська модель функціонування будинків малого типу для дітей-сиріт передбачає два рівні діяльності: внутрішньоорганізаційний, коли увага вихователів зосереджена на індивідуальних формах роботи з вихованцями та на індивідуальній відповідальності за кожную дитину, і зовнішньоорганізаційний, коли відбувається відновлення стосунків між вихованцями закладу та їхніми біологічними сім'ями або встановлення зв'язків із потенційними усиновителями [6].

Слід звернути увагу, що структура цієї моделі не передбачає наявності механізму зовнішньої взаємодії з державними та громадськими установами, із закладами опіки старого зразка. Оскільки під час вступу до Європейського Союзу було необхідно провести реформування застарілої системи державної опіки, то Польща уникнула великої кількості проблем на законодавчому та фінансовому рівнях, які залишаються актуальними для України [4].

Українські реалії полярні щодо польських, тому її впровадження має проходити в кілька етапів. На першому етапі йдеться про апробацію польської моделі як експериментального майданчика (у нашому випадку робота проводилася в м. Кіровограді). Проведені дослідження показали, що будинок нового типу для дітей-сиріт повинен мати три рівні функціонування: внутрішньоорганізаційний, зовнішньоорганізаційний та особистісний.

На внутрішньоорганізаційному рівні слід передбачати формування необхідної концепції та

напрямів роботи, а також визначити роль та функції вихователя.

На зовнішньоорганізаційному рівні слід звернути увагу на те, що діяльність має бути орієнтована на різних бенефіціарів: викладацький склад будинку, вихованців закладу, біологічні родини дітей-сиріт, потенційних усиновителів, державні установи загальнонаціонального рівня та місцеві державні відомства, партнерські неурядові організації тощо.

На особистісному рівні функціонування будинку має передбачатися навчально-виховна робота серед вихованців та спеціальна підготовка самих вихователів.

Усі вищезазначені рівні мають бути включені в стратегію реалізації закладу нового типу в однаковому співвідношенні. Тільки у такий спосіб можна досягти стійких результатів його функціонування.

Впровадження закладу нового типу варто розпочати з наближення іноземних стандартів моделі до українських умов, у тому числі з урахуванням місцевих особливостей функціонування системи опіки та спільноти загалом. Особливої уваги потребуватимуть такі аспекти: цілі та кінцевий результат діяльності, роль та функції вихователя у виховному процесі, форма функціонування закладу як органу самоуправління, напрацювання підходів у вихованні та ставленні вихователів до дітей-сиріт.

Паралельно необхідно вирішувати питання зовнішньоорганізаційного рівня, а саме: підбору та навчання викладацького складу дитячого будинку нового типу, розробки та лобювання нормативно-правових актів на загальнонаціональному та місцевому рівнях, відбір вихованців, просвітницька робота серед членів місцевої громади щодо подолання можливих упрежень відносно закладів такого типу та його вихованців.

Одночасно має проводитися робота на особистісному рівні. Цю діяльність слід розпочинати з інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на зміну ставлення працівників інтернатних закладів старого зразка щодо альтернативних форм улаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Наступним кроком має стати підбір вихователів та вихованців. Утім, цей процес може бути найдовшим з усіх вищезазначених, оскільки він передбачає зміну ціннісних орієнтирів не тільки у майбутніх вихованців, а й вихователів, які є настільки глибинними, що необхідний значний час для змін.

Після того як будуть отримані перші результати діяльності закладу нового типу, тобто будуть вирішені поставлені завдання, слід сформулювати модель дитячого будинку нового

типу для дітей-сиріт та перейти до поширення такої моделі на загальнодержавному рівні шляхом масштабних PR-акцій та кампаній на її підтримку.

Свідченням ефективності функціонування моделі можуть бути різні фактори, наприклад набуття вихованцями певних навичок, вмінь та знань; відновлення стосунків між дітьми та їхніми біологічними батьками чи родичами; влаштування вихованців до прийомних сімей. Постійно має вестися робота з підтримки цієї моделі шляхом удосконалення та розробки власних методик, підходів та правил функціонування.

Крім цього, у вищих навчальних закладах, які готують фахівців для роботи у соціальній сфері, слід запровадити програму підготовки соціальних працівників. На думку учасників дослідження, це програма «Методика супроводу дітей-сиріт за індивідуальним планом» або ж «Методика роботи з дітьми в умовах малокомплектного дитячого будинку», що допоможе готувати нове покоління фахівців, які б згодом сприяли поширенню ідеї моделі в рамках програми реформування державних закладів опіки, передбаченої законодавством України.

Такий крок не лише сприятиме змінам щодо сприйняття суспільством проблем дітей-сиріт та їх розв'язанню, але й дасть змогу проводити підготовку та перепідготовку спеціалістів для роботи з дітьми, що перебувають на державному утриманні. Коли подібна модель запроваджується поетапно, суспільство самостійно дійде до розуміння доцільності змін в системі державної опіки через запровадження альтернативних форм влаштування.

Отже, на основі проведеного дослідження нами було визначено, що впровадження цієї моделі сприятиме:

- більш успішній (порівняно з інтернатними закладами) адаптації та соціалізації вихованців до проживання у соціумі;
- зростанню кількості усиновлених та прийятих на виховання в прийомні сім'ї дітей-сиріт;
- усвідомленню громадськістю необхідності сімейних форм влаштування дітей-сиріт.

У результаті проведення дослідження можна зробити кілька важливих висновків.

1. Пріоритетна до сьогодення система утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні має ряд суттєвих недоліків та вимагає запровадження альтернативних закладів сімейних форм виховання. Йдеться про проблеми, пов'язані з адаптацією та соціалізацією до проживання за межами інтернатних закладів: таким дітям складно знайти своє місце в соціумі, створити власну сім'ю, знайти роботу тощо.

2. Запозичення зарубіжного досвіду щодо організації та функціонування альтернативних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вимагає серйозного доопрацювання та адаптації до українських реалій з урахуванням сучасної державної системи опіки та нормативно-правової бази.

3. Вивчення процесу впровадження альтернативних форм утримання та виховання дітей-сиріт на прикладі дитячого будинку нового типу в м. Кіровограді дає підстави для внесення низки пропозицій, необхідних доповнень і змін до моделі дитячого будинку нового типу для дітей-сиріт.

4. Дитячий будинок нового типу покликаний інтегрувати в межах своєї діяльності ті функції, які раніше були розподілені між кількома державними органами. Вихованці дитячих будинків нового типу матимуть можливість поновлювати зв'язки з біологічною родиною, бути всиновленими чи влаштованими в прийомну сім'ю та набуватимуть життєвих та побутових навичок.

5. Ретельний відбір та попередня підготовка майбутнього виховного складу дитячого будинку нового типу є найважливішим етапом у процесі створення та функціонування альтернативного закладу опіки. Особливого значення слід надавати розробці власних методик, навчальних програм та технологій роботи для вихователів та фахівців, залучених до роботи в дитячих будинках нового типу.

Державній соціальній службі для сім'ї, дітей та молоді, недержавним урядовим організаціям, що опікуються проблемами дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна надати такі практичні рекомендації:

1. Сприяти поширенню альтернативних форм утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема організації діяльності дитячих будинків нового типу для дітей-сиріт.

2. Надавати організаційну та нормативно-правову підтримку дитячим будинкам нового типу щодо повноважень, необхідних для відновлення біологічних зв'язків їх вихованців та для пошуку прийомних родин або усиновителів.

3. Розглянути можливість щодо створення та впровадження консультативної служби підтримки дитячих будинків нового типу в Україні (для спеціалістів та вихователів).

4. Сприяти задоволенню у вихованців дитячих будинків нового типу потреб вищого рівня шляхом надання їм більшої свободи дій та підтримки, а також залучити їх до інтерактивних форм навчання з метою формування активної громадянської позиції, бажання самореалізації та саморозвитку.

5. Сприяти залученню до роботи вихователів, які не мають досвіду роботи з дітьми-сиротами в інтернатних закладах, аби уникнути упередженого ставлення до потреб та проблем вихованців.

6. Забезпечити особистісний підхід до кожного вихованця дитячого будинку нового типу шляхом зменшення робочого навантаження на вихователівський склад закладу.

7. У мережі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді розробити та запровадити програму підготовки соціальних працівників для роботи в дитячих будинках нового типу.

8. Сприяти формуванню адекватної громадської думки стосовно потреб та проблем вихованців системи державної опіки на сучасному етапі розвитку країни.

1. Волинець Л. С. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист // Український часопис прав людини. - К., 1999. - С. 27-29.
2. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2005 р.): Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід реформування / О. Р. Артюх, Л. В. Балім, Л. С. Волинець та ін. - К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2006. - 143 с.
3. Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт / Под общ. ред. Г. М. Лактионовой. - К., 2001.
4. Наша сім'я (Методичні рекомендації прийомним батькам) / Г. М. Бевз, Л. С. Волинець, З. Г. Зайцева та ін. - К., 1999.
5. Пеша І. В. Приймна сім'я як соціальний інститут виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2006. - № 2.
6. Пеша І. В. Нормативи діяльності дитячих будинків сімейного типу // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2006. - № 3.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 310 «Про затвердження Типового положення про СОС-дитяче містечко». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Приймна сім'я: методика створення і соціального супроводу: Науково-методичний посіб. / Г. М. Бевз, В. О. Кузьмінський, О. І. Нескучаєва та ін. - К., 2003.
9. Реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: передумови, реалії та перспективи (за результатами соціологічного дослідження) / За заг. ред. Ж. В. Петрочко. - К.: Український інститут соціальних досліджень, Християнський дитячий фонд, 2006. - 100 с.
10. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактионові. - К., 2004.

Romanova Natalia, Bilyavska Tetyana

CONDITIONS FOR ADAPTATION IN UKRAINE THE POLISH MODEL OF THE NEW TYPE RESIDENCE HOME FOR THE ORPHANS

In 2007, the Child Well-Being Ukrainian Charity Fund started to introduce the Polish model of the residence home for orphans. The paper presents results of the research that study the peculiarities of this Polish models and conditions of its adaptation to Ukrainian context.